

ჟორჟ ბელის ცნობები თბილისი შესახებ *L'ILLUSTRATION, JOURNAL UNIVERSEL*-ის (1868) ფურცლებზე

ირინე ნაჭყებია

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი
გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი
irnat@hotmail.com

ფრანგმა მწერალმა და ჟურნალისტმა, ჟორჟ ბელმა,¹ 1868 წლის 5 და 12 სექტემბერს ყოველკვირეულ ფრანგულ ჟურნალში – *L'illustration journal universel*, ორი წერილი გამოაქვეყნა, სათაურით *ათი დღე თბილისში (Dix jours a Tiflis)*. პირველი წერილის დასაწყისში ჟურნალისტი აღნიშნავს, რომ ის ახალგაზრდა პოლონელი ოფიცრის მოგზაურობის შთაბეჭდილებებს გადმოგვცემდა კავკასიისა და შამილის ფანტასტიკური მიწის შესახებ „რომელიც ასე დიდხანს იპყრობდა ევროპის ყურადღებას“. ამ ფრაზის შემდეგ ორივე წერილში წარმოდგენილი მასალა მხოლოდ თბილისის ცხოვრებას ეხება. „კავკასიის, შამილის ფანტასტიკური მიწის“ ხსენება კი გვაფიქრებინებს, რომ პოლონელი ოფიცერი, სავარაუდოდ, კავკასიაში მიმდინარე ომების მონაწილე უნდა ყოფილიყო, რასაც მკითხველის მეტი ინტერესი უნდა გამოეწვია.

პირველ, 5 სექტემბრით დათარიღებულ წერილში, თბილისი დასახელებულია როგორც ერთ-ერთი ყველაზე გასაოცარი და საინტერესო, ევროპასთან საკმაოდ ახლოს მდებარე ქალაქი, სადაც, ერთი მხრივ, შესაძლებელი იყო ევროპული ცივილიზაციის ყველა სიკეთის მიღება, მეორე მხრივ, კი აზიის ზოგიერთ უცნაურობას შეხვდებოდნენ. აღწერილია თბილისში მცხოვრები სომხების სახლი. თბილისის ერთ-ერთი ღირსშესანიშნაობა იყო მტკვარზე მცურავი წისქვილი და მტკვრის ნაპირებზე დაბანაკებული აღმოსავლეთიდან მოსული ქარავნები. დასახელებულია მათ მიერ ჩამოტანილი საქონელი. თბილისის რელიგიური დანიშნულების ნაგებობებიდან დახასიათებულია თათრული მეჩეთი, მეტეხის ეკლესია და წმინდა დავითის მონასტერი. მოცემულია ცნობები თბილისის მოსახლეობის შესახებ (ბელი 1868: 155-157).

მეორე, 12 სექტემბრით დათარიღებულ წერილში, აღნიშნულია თბილისის გარეუბნებში მცხოვრები თათარი² მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ფუნქცია – თბილისის ბაზრების საკვებით მომარაგება, რაც ხელს უშლიდა ფასების ზრდას. საინტერესოა ცნობა თბილისში დიდი ხნის წინ დამკვიდრებული სომეხი ვაჭრის შესახებ, რომელიც ხალისით აკმაყოფილებდა ოფიცრის ცნობისმოყვარეობას თბილისელი ხელოსნების ნიჭისა და უნარის შესახებ (ბელი 1868: 171-172).

განსაკუთრებით ხაზგასასმელია ცნობა იმის შესახებ, რომ რეგიონში თბილისი იყო ის ქალაქი, სადაც ძალიან იშვიათი იყო დაპირისპირება და ძალადობა, რაც თითქმის ყოველთვის იჩენდა თავს მსგავსი სიახლოვის პირობებში იმ ერებს შორის, რომლებიც სხვადასხვა რელიგიასა და კულტურას მიეკუთვნებოდნენ.

ფრანგი ჟურნალისტის ჟორჟ ბელის მიერ წარმოდგენილი ცნობები თბილისის შესახებ ის ინფორმაციაა, რომელიც ევროპელი მკითხველისთვის იყო განსაზღვრული. ეს მასალა საკვლევად მეტად საინტერესო წყაროა და სწორედ ამაში მდგომარეობს მოგზაურის ნაწერების მნიშვნელობა. ზემოთ წარმოდგენილი ინფორმაციის საფუძველზე კი შეიძლება ითქვას, რომ მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში თბილისი მნიშვნელოვან მულტიკულტურულ როლს ასრულებდა, რადგან იქ ერთმანეთის გვერდით სხვადასხვა ეროვნებისა და რელიგიის წარმომადგენლები თანაარსებობდნენ, რაც ამ ქალაქის მნიშვნელოვანი დამახასიათებელი ნიშანი იყო.

ჟორჟ ბელის წერილებს ერთვის ცნობილი რუსი მხატვრისა და მწერლის, ვასილი ვე-რეშჩაგინის (1842-1904) ნახატების მიხედვით შექმნილი სამი კოლაჟი. მათზე გამოსახუ-ლია თბილისში მცხოვრებთა ტიპები, ხელობის აღმნიშვნელი სამოსი და ჟანრული სცენე-ბი. ორი კოლაჟი ერთვის ბელის პირველ, მესამე კი მეორე წერილს. ეს ძვირფასი მასალაა XIX საუკუნის სამოციანი წლების თბილისის სურათის აღსადგენად.

პირველი წერილი ათი დღე თბილისში

ზაფხული მოგზაურობისა და გადაადგილების სეზონია. როდესაც უფრო შორს წასვლა არ შეგვიძლია, აგარაკით ვკმაყოფილდებით და ხეების ჩრდილით გაგრძელებულ ტერასა-ზე მეგობრებთან ვსაუბრობთ. ასე იყო იმ საღამოსაც, როდესაც ახალგაზრდა პოლონელი ოფიცერი თავისი მოგზაურობის შთაბეჭდილებებს გვიყვებოდა კავკასიაზე, შამილის ფან-ტასტიკური მიწის შესახებ, რომელიც ასე დიდხანს იპყრობდა ევროპის ყურადღებას.

ვისაც თბილისი არ უნახავს, – გვითხრა მან, – ვერასდროს შეიქმნის ზუსტ წარმოდგე-ნას აღმოსავლეთის ამ შუა რეგიონების შესახებ, რომლებიც რუსებს ყოველდღე აძლევენ ცენტრალურ აზიაში უფრო ღრმად შეღწევის საშუალებას, იქიდან კი სპარსეთისა და ჩინე-თის შევიწროების მოლოდინში, რომ ისინი ტიბეტსა და ჰიმალაის მთებში ინგლისელებს შეეჯახებიან. თბილისი ის ერთ-ერთი ყველაზე განუმეორებელი და საინტერესო ქალაქია, რომელსაც ცნობისმოყვარე მოგზაური შეხვდება. ის საკმაოდ ახლოს არის ევროპასთან და ამიტომ არც თუ ისე რთულია იქ ჩვენი ცივილიზაციის ყველა სიკეთის მიღება და ამას-თან, გვერდს ვერც აზიის ზოგიერთ უცნაურობას აუვლი.

ქალაქზე გაედინება გამჭვირვალე და ცისფერ ტალღებიანი მომხიბლავი მდინარე მტკვარი. მის ნაპირებზე სახლები აზიური დაუდევრობითაა მიმოფანტული. თუმცა ამ სახ-ლებში იმდენივე ადამიანი ცხოვრობს, რამდენიც ჩვენს პარიზულ დიდ შენობებში, ამ სახ-ლებს არ აქვთ ისეთი ყაზარმული იერსახე, რომელსაც დღეს ჩვენი დასავლეთის ქალა-ქებში ყველგან დაინახავ. ნაგებობები დიდ ფართობებზე ვრცელდება და ხშირად პლან-ტაციები და ბაღები მიჯნავენ ერთმანეთისგან სხვადასხვა მთავარ შენობებს. ეს განსა-კუთრებით სომხების საცხოვრებელ სახლებს ეხება, რომლებიც მიწას მომჭირნეობით არ ეკიდებიან. მრეწველობითა და ვაჭრობით გამდიდრებული სომეხი თავს შერცხვენილად ჩათვლის, თუ არ ისარგებლებს ამ სიმდიდრით და საკუთარ თავსა და თავის ოჯახს სასი-ამოვნო შინაურ ცხოვრებას არ შეუქმნის. ის ჯერ გალერეებზე ზრუნავს, სადაც ყველგან ჯანსაღი ჰაერი მოძრაობს, შემდეგ კი კაშკაშა ფერის ფარდებზე, ხალიჩებზე, მდიდრულ და ძვირფას ავეჯზე. ამას გარდა, ის რაც მას უყვარს და სჭირდება, წყაროს წყალია, რომე-ლიც ხშირად შორიდან გამოჰყავს, მოჩუხჩუხე შადრევნებში აგროვებს და მას მხოლოდ სიგრილის შესანარჩუნებლად და იმ სიმწვანისა და ყვავილების მოსარწყავად იყენებს, რომლებიც სახლს ტკბილი სურნელით ავსებენ.

ამბობენ და ეს ნათქვამი საკმარისად სარწმუნოა იმის ადვილად დასაჯერებლად, რომ ცხოვრების ეს საშინაო რეჟიმი განპირობებულია თბილისელი ქალების მართლაც გამორ-ჩეული, საყოველთაოდ ცნობილი სილამაზით. ამასთან, ერთი დაკვირვების შესახებაც უნ-და ითქვას, რაც უმნიშვნელო არ არის. ეს სილამაზე არც ისე უნივერსალურია, როგორც ეს ჩვეულებრივ მიაჩნიათ. უფრო მეტიც, ის მხოლოდ გარკვეულ რასებში გვხვდება და ისინი უმიზეზოდ არ ითვლებოდნენ პრივილეგირებულებად. ჰაერი, წყალი, სიმწვანე და ყვავი-ლები რომ იყოს სილამაზისა და ტიპური სილამაზის გარკვეული წყარო, ჩვენ ვერ დავინა-ხავდით რადიკალურ განსხვავებებს ერთსა და იმავე გარემოში, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც რამდენიმე თაობის შემდეგ ეს განსხვავებები კვლავ იძლევა წარმოშობისა და

სისხლის მრავალფეროვნების გარჩევის საშუალებას. ამას კი თბილისზე უკეთესად ვერ-
სად დაადგენთ.

მაგალითად, ქალაქში და მტკვრის ნაპირზე იმ დროს გაისეირნეთ, როდესაც ქარავ-
ნები კავკასიის მთების ძირში ჩერდებიან შესასვენებლად. მე არ ვსაუბრობ იმ სხვადას-
ხვა ტიპებზე, რომლებიც ამ მომთაბარე მოგზაურთა ჯგუფებში შეიძლება შეგხვდნენ. ამ
საკითხზე არ შევჩერდებით, თორემ სათქმელი არის. ჩვეულებრივ, თავიანთი კარვების
გასაშლელად ეს ქარავნები ვრცელ, ბუნებრივ მდელოებს მდინარის ნაპირებზე ირჩევენ.
მათი ნაკლებობა მდინარის არც ქვემო და არც ზემო დინებებშია, სადაც მტკვარი სწრა-
ფად ატრიალებს მეტად თვალწარმტაცი წისქვილის მეგრულ დოლაბებს. ეს თბილისში
ცნობილი წისქვილია. ის ქალაქის ერთ-ერთი ღირსშესანიშნაობაც კი არის. მის ნახვას იქ
ჩასულ ყველა უცხოელს ვურჩევთ, ხოლო ვისაც ხატვა ეხერხება, ის არ დააყოვნებს თავისი
ალბომების ფურცლებზე მის ასახვას.

თბილისში შემოსული ქარავნები ორმაგ ვაჭრობას, იმპორტს და ექსპორტს, აწარმოებ-
ენ. ისინი ზემო აზიიდან,³ მონღოლეთისა და ჩინეთის იმპერიის საზღვრებიდანაც კი მო-
დიან. მათ ჩამოაქვთ აბრეშუმის ნაწარმი, პათიოსანი თვლები, ჩაი და სხვა მცენარეები,
რომლებიც მხოლოდ ცენტრალური აზიის დიდი უდაბნოების მიღმა გვხვდება. ამ საქონ-
ლისა და მათი პირუტყვის ჩამოტანილი ტვირთის სანაცვლოდ, მათ თბილისში დამზადე-
ბული ან ქალაქის საწყობებში შენახული საქონელი მიაქვთ, რომელიც მუდამ მეორე ად-
გილზე იქნება, რადგან კავკასიის დედაქალაქი აღმოსავლეთის ერთ-ერთი ყველაზე სამ-
რეწველო ქალაქია.

ამის დასტურად, შეხედეთ, როგორ გარბის მძიმე ტვირთის ქვეშ მხრებში მოხრილი ეს
მუშა თუ მეზარგული. ის, რაც უზარმაზარ შეკვრაშია, ბევრად არის დამოკიდებული იმ სახ-
ლსა და უბანზე, თუ საიდან მოდის ეს შავი მუშა. მას ქართველი უხდის ფულს? მაშინ მას
მიაქვს თეთრეული, განყოფილი ფერადი ძაფებით, რომელიც უცნაურ ნახატებს ქმნიან, ან
შალის ქსოვილები ტანსაცმლისთვის, ან თითქმის ისეთივე ლამაზი და დახვეწილი ხალი-
ჩები, როგორიც იზმირული და სპარსულია. მაგრამ თუ სომხის სახლიდან მოდის, ფუთაში
ყოველთვის იქნება იარაღი, ეგზოტიკური საქონელი და სუნამოები. საქონელი განსხვავე-
ბული იქნება, თუ საქონლის გამყიდველი და სანაცვლოდ სხვა საქონლის ამღები ბერძენი
ან თათარია. რადგან ყველა ეს ეროვნება, ყველა ეს რასა თბილისში ხვდება ერთმანეთს
და იქ გვერდიგვერდ ცხოვრობს.

ამას გარდა, მთელ ამ რეგიონში თბილისი არის ის ქალაქი, სადაც ძალიან იშვიათია
ასე გავრცელებული დაპირისპირება და ძალადობა, რაც თითქმის ყოველთვის იჩენს თავს
მსგავსი სიახლოვის პირობებში, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ეს სხვადასხვა რელიგი-
ასა და კულტურას უკავშირდება.

ამიტომ, თბილისის უკეთესად შესაფასებლად, ყველაფერზე უკეთესი მტკვრის ნაპი-
რებზე დაბანაკებული ქარავნის მიერ შექმნილ ქუჩებში გასეირნებაა. იქ აუცილებლად
მივლენ ქართველები, კაციც და ქალიც და ჩვენ პირადად შეგვეძლება ამ ულამაზესი ტი-
პის ცქერით აღფრთოვანება, რომელიც უეჭველად არის ადამიანის ჯიშის ერთ-ერთი უმ-
დიდრესი წარმომადგენელი; – აღმოსავლეთის მკვიდრთა შორის, სომეხი ყველაზე მშვი-
დი, დინჯი და გაქნილია; ბერძენი მუშა თითქმის არაფრით განსხვავდება მცირე აზიის ქა-
ლაქებში შემხვედრი ბერძნებისგან: ის ისეთივე მოუსვენარი, საქმიანი, პატივმოყვარეა
თავისი შესაძლებლობების გამო და მუდამ მზადაა თავისი ხელობის უპირატესობით და-
საკვეხნად. ცნობისთვის ვიტყვი, რომ ევროპელები ძალიან ღირსეულად არიან წარმოდ-
გენილნი თბილისში და მათ იქ ჩინებული ადგილი გამონახეს ვაჭრობისთვის. მაგრამ ოდ-
ნავ მეტი უნდა ვთქვა თათრებზე, რომლებიც ადგილობრივი მოსახლეობის მნიშვნელო-
ვან ნაწილს ქმნიან. მათ ქალაქშიც შეხვდები და სოფელშიც. ისინი არ არიან ლამაზები და
მათ ვერ მიუსადაგებ კავკასიის შვილების რეპუტაციას. მაგრამ როგორც მათი შეხედულებ-

ბების, ენის, გრძნობების სიამაყიდან ჩანს, მათ ჯერ კიდევ სჯერათ, რომ თავიანთი დიდი ხანის, ასლან გირეის⁴ დროში არიან.

იქნება ეს გლეხი, რომელსაც ქალაქში თავისი პროდუქტი ჩამოაქვს, თუ ქალაქის მცხოვრები, რომელიც მუსლიმებისთვის ძვირფას საქმიანობას ეწევა, თათრებთან მუდამ იმ ხალხის პირისპირ აღმოვჩნდებით, რომელთა ხასიათს ვერანაირი უბედურება ვერ გატეხს, შეცვლის ან გაანადგურებს. ყირიმში, დობრუჯასა⁵ და კასპიის მთელ სამხრეთ სანაპიროზე ისინი ისეთივენი არიან, როგორიც თბილისში. ისინი გაქრებიან, მაგრამ არ შეიცვლებიან.

მეორე წერილი ათი დღე თბილისში

ეს თათრები ყველაზე თავისებურნი არიან, რომლის შესწავლა შეიძლება შესთავაზო მომთმენ მოგზაურს. ჩვენ მათ კასპიის ზღვის სანაპიროებიდან აზიის უკიდურეს აღმოსავლეთ საზღვრებამდე ვხვდებით და ტერიტორიის ამ უზარმაზარ ფართობზე ვხედავთ, რომ თავის მხრივ ის ცივილიზაციის ყველა საფეხურს გადის. ის იტანს ყოველგვარ გაჭირვებას, ემორჩილება ყველა მეტამორფოზს და ამასობაში, ერთი წამითაც არ იცვლის ფიზიონომიას, ხასიათს, ინდივიდუალობას, რომელიც ეთნოგრაფებს ყოველთვის უშლის ხელს მის გარშემო მყოფ მოსახლეობაში აღრევაში. თბილისის შემოგარენში მცხოვრებ თათრებს, როგორც ჩანს, სავსეა ცხოვრება ურჩევნიათ. ისინი ამუშავებენ მიწას ან გონივრულად მისდევენ მესაქონლეობას. მათი მოსავალი და ჯოგები დიდი რესურსია ქალაქისთვის, რაც მნიშვნელოვნად შეაფერხებდა მის მომარაგებას, თუ თათრები მოულოდნელად მიატოვებენ ბანაკს, როგორც მათ ეს ზოგიერთ ოლქში გააკეთეს და იმ მიწების დასაკავებლად წავიდნენ, რომელიც მათ თურქეთმა გამოუყო შამილის დამარცხების შემდეგ.

ამის შესახებ, მაგალითად, ამ პატიოსან მეწარმეს ჰკითხეთ, რომლის საცხოვრებელი ქუჩაზე თვალწარმტაცად მხოლოდ იქ გამვლელი მოგზაურის მისაზიდად იხსნება. ის გიპასუხებთ, რომ მისთვის თათრებს მოაქვთ თითქმის მთელი ხორბალი, კარაქი და კვერცხი; რომ მას მხოლოდ მათი იმედი აქვს ბაზარზე სიუხვის უზრუნველსაყოფად და თავისი კონკურენციით ფასების ზრდისთვის ხელის შესაშლელად. მცხოვრების ამ ჩამონათვალს მისი მეზობელი მიკიტანი სხვა მრავალ აუცილებელ პროდუქტსაც დაუმატებს. ამ მოკლე მიმოხილვით შეიარაღებული, ბაზარში მისვლისას სწრაფად დარწმუნდებით, რომ გარეუბნებში მცხოვრები თათრები თბილისის სხვადასხვა რაიონის კეთილი გენიები არიან.

იმისათვის, რომ ამ მომთაბარე თათრების მთელმა ურდომ ემიგრაციაში წასვლა გადაწყვიტოს, საკმარისია, რომ მას მოუწიოს ოდნავი რელიგიური შევიწროება ან ამის საშიშროება. არსად შეხვდებით უფრო შერეულ რწმენას, როგორც კავკასიის ამ დიდ ქალაქებში. თათარი ისეთივე მუსლიმია, როგორც ქართველი,⁶ მეჩეთის მინარეთი ეკლესიის გვერდით დგას და მუეძინის მონოტონური სიმღერა მორწმუნეებს იმ დროს შეახსენებს ალაჰის მოხმობას, როდესაც სხვები საინტერესო სომხური სააბატოს ზღურბლზე გადადიან. ჩვენი მზერა განსაკუთრებით თათრულმა მეჩეთმა მიიპყრო, რომლის ფასადსაც ავსახავთ. რაც შეეხება თაყვანისცემას, არ არის საჭირო იმის თქმა, რომ მისი სიმარტივე, რომელიც შეინიშნება ყველა ქვეყანაში, სადაც ერთი ღმერთის, ისლამის რელიგია ყვავის, არ შეცვლილა.

აქ, რა თქმა უნდა, ვერ ნახავ კონსტანტინოპოლის, კაიროს ან თუნდაც ალჟირის დიდი მეჩეთების არქიტექტურულ ბრწყინვალეობას. ამას არავინ ელის. მაგრამ თავისთავად, ამ თათრულ მეჩეთს თავისი მაღალი, დაკბილული გალერეით საკუთარი ხასიათი აქვს და ის მოგწონს ისეთ ქალაქში, როგორიც თბილისია. თვალს განსაკუთრებით ახარებს მისი დი-

დი, გადახურული ბელვედერი, რომელსაც მუჰამედის მიმდევრების სანუკვარი ნახევარ-მთვარე ადგას. უეჭველია, რომ მას შევხვდებით ყველგან, სადაც ღმერთს ალაჰის სახელით მოუხმობენ.

სხვა რელიგიის მიმდევართათვის, კარგი იქნებოდა თუ თბილისიდან ისე არ წავლენ, რომ ერთხელ მაინც არ ესტუმრონ მეტეხის ეკლესიასა და წმინდა დავითის მონასტერს. თუ მხოლოდ მათი ექსტერიერის მიხედვით ვიმსჯელებთ, ამ შენობებიდან პირველი ერთი შეხედვით ციხესიმაგრეს უფრო ჰგავს, ვიდრე სალოცავ სახლს. საძირკველი მყარია და ციცაბო ხევის შვერილზე დგას. მისი ღიობები ამბრაზურებს ჰგავს და შიგნით უნდა შეხვიდე იმ ყოველივეს სანახავად, რაც ქრისტიანულ ტაძარს ქმნის. რაც შეეხება მონასტერს, თბილისში ცნობილია მისი კიბე, მისი ზარი კი ის ზარია, რომელიც დიდი დღესასწაულების დროს ყველაზე ერთგულთ თავისი მხიარული წკრიალით იზიდავს. კავკასიის ქრისტიანული მოსახლეობისთვის დავითის დღესასწაულზე უფრო ლამაზი და პომპეზური ცერემონიები არ არსებობს. იქ შორიდან მიდიან; ხალხი იკრიბება სათაყვანო სიწმინდეების ირგვლივ და მონასტერი ყოველწლიურად მდიდრდება ხალხის ღვთისმოსავი შემოწირულებებით.

ამ ორი დაწესებულების მონახულება მათთვისაც კი ღირს, ვინც აღმოსავლური ქრისტიანობის ყველა ღირსშესანიშნაობას იცნობს. დასავლურ წეს-ჩვეულებებზე აღზრდილ ადამიანს ხანდახან აოცებს ძველი აღთქმიდან მოხმობილი წმინდანთა ეს სახელები, რომელთა სადიდებლად არის აგებული ეკლესიები და ამიტომ საკითხავია, როგორ შეიძლება დედაქალაქი წმინდა ისააკის,⁷ მონასტერი კი წმინდა დავითის ან სხვა ცნობილი და წმინდა პიროვნების დაცვის ქვეშ იყოს, რომელიც დადგენილი წესით არასოდეს შერაცხილა წმინდანად. ეს განცვიფრება სრულიად შეუფერებელი იქნებოდა აღმოსავლეთში, როგორც მართლმადიდებლებს, ასევე ძველი ბერძნული სამყაროს დანარჩენ ქრისტიან მოსახლეობას შორის. აქ მოხდა ძველი და ახალი აღთქმის სრული შერწყმა და ყველაზე პატივსაცემი წმინდანები ყოველთვის არ არიან ისინი, ვინც ახლახან დაიმკვიდრა ადგილი აღმოსავლეთის ოქროს ლეგენდაში. სანამ ბერძნებს, მოსკოველებს, სომხებს თუ სირიელებს ვხვდებით, ჩვენ არ ვიდავებთ ამ მტკიცების ქეშმარიტების გამო. მე ისინი მხოლოდ იმიტომ ვახსენე, რომ თბილისის კედლებში მათ ერთმანეთში მეტ-ნაკლებად შერწყმულ და შერეულებს ვხედავთ, თუმცა იმავე ფაქტს ვხვდებით კოპტების⁸ მოსახლეობაში ნილოსის ნაპირებსა და აბისინიელებს შორისაც,⁹ სადაც დღემდე გვხვდება ადრეული ქრისტიანობის კვალი.

იმ მიმზიდველობის მიუხედავად, რომელიც ამ კვლევებს შეიძლება ჰქონდეს იმისთვის, ვინც ცხოვრებისეულმა სირთულეებმა თუ მოგზაურობამ სამშობლოდან შორს გაიტაცა, უნდა გამოვტყდე, რომ მათ ჩემი ფიქრები მხოლოდ იმ ათი დღის განმავლობაში მოიცვას, რომელთა გატარებაც თბილისში შევძელი. ყველაზე მეტად კი ადამიანთა იმ რასების ცხოვრების სხვადასხვა სანახაობამ მომხიბლა, რომლებთანაც ურთიერთშეხება მქონდა. აი, რატომ დავდიოდი ყოველდღე მეიდნის ბაზარში და ვსეირნობდი მტკვრის ნაპირზე, სადაც ამჟამად აზიური ქარავანია დაბანაკებული. თავისი ძლიერ დატვირთული აქლემებით ის თბილისის უბრალო ხალხის დიდი ცნობისმოყვარეობისა და ვნებათაღელვის ობიექტი იყო, განსაკუთრებით კი იმათი, ვისაც ადგილობრივი ნაწარმით სავსე თავისი მაღაზიების დაცლის იმედი ჰქონდა.

ჩემს ნაცნობებს შორის იყო ქალაქში დიდი ხნის წინ დამკვიდრებული სომეხი ვაჭარი, რომელიც ხალისით აკმაყოფილებდა ჩემს ცნობისმოყვარეობას. მე კვლავ ვხედავ გრძელი, ქალარა წვერით ნახევრად დაფარულ, მისი ლამაზი და კეთილშობილი სახის ანტიკური ქანდაკებების მსგავს ნაკვთებს და თავზე მდიდრულ ასტრახანულ ქუდს. ვაჭრობას ის ყველაზე კეთილშობილ პროფესიად მიიჩნევდა და იმაში, თუ როგორ ახორციელებდა მას, მართლაც იყო რაღაც ამაღლებული და გრანდიოზულიც კი, რაც ზოგჯერ მისი იდეების

მიმდევრად მხდოდა. ის ყოველდღე მაკითხავდა და ჩვენ ერთად მივდიოდით ქარავანთან, რომელიც დიდი და მცირე ბუხარისა¹⁰ და დიდი უდაბნოების მეზობლად მდებარე სპარსეთის ჩრდილოეთი საზღვრებიდან მოსული ვაჭრებისგან შედგებოდა.

ყოველი ვიზიტის წინ ჩვენ რომელიმე ამქრის უსტაბაშთან ვჩერდებით. მათ შორის მართლაც იყო რამდენიმე ძალიან გამორჩეული კაცი. მათი ნიჭი და უნარი დასავლეთის ნებისმიერ დიდ სამრეწველო ცენტრს მოერგებოდა. სხვათა შორის, მახსოვს ერთი სომეხი კაცი, რომელიც შალის ქსოვილის წარმოებას ხელმძღვანელობდა. ის საფუძვლიანად იცნობდა ყველა საფეიქრო მასალას, მათ შესაძლებლობებს, უარყოფით მხარეებს და უპირატესობებს, რის შესახებ კომპეტენტურობით საუბრობდა. მისთვის რომ მოგესმინათ, არასდროს იტყოდით, რომ ის კავკასიის თავმდაბალი ხელოსანი იყო. იმის გათვალისწინებით, რასაც ის ამბობდა, მანჩესტერელი¹¹ მუშა ათჯერ დააგროვებდა კოლოსალურ ქონებას. სხვა დროს ჩემი ვაჭარი შენობების მომპირკეთებელ დურგალთან ან მეიარაღის სახელოსნოში ჩერდებოდა. დღეს, ბოლო მსოფლიო გამოფენის¹² შემდეგ, უკვე ვიცით, რომ სამეგრელოში საცხოვრებელი სახლის სამშენებლო ხე ზუსტად ისე მუშავდება, როგორც ნიურნბერგის სათამაშოები;¹³ ხოლო კავკასიის ცივი იარაღის რეპუტაცია დამასკურს თითქმის არაფრით ჩამოუვარდება. ბოლოს, იმ დღეს, როდესაც ყველა გარიგება დადო მომთაბარეებთან, ჩემმა სომეხმა მათ წვეულება გაუმართა, რომლის მთელი დატვირთვა მოხეტილ მუსიკოსებს დააწვიათ. მე შემეძლებოდა თქვენთვის ამის აღწერა, მაგრამ ახლა *sat prata bibnerunt*.¹⁴

შენიშვნები

- ¹ ფრანგი ჟურნალისტი ჟოაკიმ უნო (1824-1889), რომელიც პრესაში ჟორჟ ბელის ფსევდონიმით წერდა, 1853-1854 წლებში კრიტიკული ხასიათის ლიტერატურულ წერილებს აქვეყნებდა ჯერ ალექსანდრე დიუმას გაზეთში, *Mousquetaire*-ში, სამოციან წლებში ის ყოველდღიურ გაზეთებში *La France* (1862-1937), *La Presse* (1836-1952) და *La Liberté* (1866-1940) მუშაობდა; სამოცდაათიან წლებში ის *L'illustration*-ის ერთ-ერთი რედაქტორი, 1883 წლიდან კი რეგიონული ყოველდღიური გაზეთის, *Moniteur du Puy-de-Dome*-ის მთავარი რედაქტორი იყო. ვებ-გვერდი: https://fr.wikipedia.org/wiki/Georges_Bell (ნანახია: 4/10.2024)
- ² „თათარი“ ძირითადად თურქულენოვან მუსლიმ მოსახლეობას აღნიშნავდა. ტერმინი მიესადაგებოდა არა მხოლოდ საბჭოთა პერიოდში აზერბაიჯანელებად ჩანერილ მოსახლეობას, არამედ ყაზანელ თათრებსა და თურქებსაც. ისინი მოსული იყვნენ ბაქოს, ელისავეტოპოლის, ერევნის გუბერნიებიდან, ნუხადან, ნახიჭევანიდან, ორდუბადიდან, ერევნიდან. ქალაქებიდან გადმოსახლებული „თათრები“ თუ ოჯახებით მოდიოდნენ, სოფლის მოსახლეობა ძირითადად მართხელაღი იყვნენ. უნდა ითქვას, რომ თათრების მიგრაცია თბილისში ინტენსიური არ იყო, თუმცა ის მაინც მუდმივად მიმდინარეობდა“ (როლანდ თოფჩიშვილი, თეიმურაზ გვიმრაძე, ეთნოლოგიური თბილისი. თბილისელთა ტრადიციული ყოფა და კულტურა (თოფჩიშვილი, გვიმრაძე 2017:57).
- ³ ზემო აზიაში (la Haute-Asie) იგულისხმებოდა ტიბეტი, სინძიანი და მონღოლეთი, ასევე შიდა მონღოლეთი, ზოგჯერ ბაიკალის სამხრეთ ნაწილი და ალთაის შორის მდებარე ცენტრალური ციმბირის სამხრეთი ნაწილიც.
- ⁴ ავტორი გულისხმობს ყირიმის უკანასკნელი ხანის, შაჰინ გირეის (1745-1787) ვაჟს, სულთან არსლან გირეის – ყუბანის სერასკირს, რუსეთ-თურქეთის 1787-1791 წლების ომის მონაწილეს (ას-ფელდი 1827: 29).
- ⁵ დობრუჯა ან დობრუჯა – ისტორიული ოლქი, რომელიც მოიცავს ჩრდილოეთ დობრუჯას რუმი-ნეთში და სამხრეთ დობრუჯას ბულგარეთში. მდებარეობს მდინარე დუნაისა და შავ ზღვას შორის.
- ⁶ ავტორი უზუსტობას უშვებს, როგორც ჩანს, მან არ იცოდა, რომ ქართველები მართლმადიდებლები არიან.
- ⁷ ავტორი სანქტ-პეტერბურგის წმინდა ისააკის საკათედრო ტაძარს გულისხმობს.
- ⁸ კოპტები – ეგვიპტის მკვიდრი, უმსხვილესი ეთნორელიგიური და ქრისტიანული ჯგუფი.

- ⁹ აბისინია – ეთიოპიის ძველი არაოფიციალური სახელწოდება.
- ¹⁰ დიდი ბუხარა – ისლამის შვიდი წმინდა ქალაქიდან ერთ-ერთი, საუკუნეების განმავლობაში იყო ვაჭრობისა და ისლამის ცენტრი; მუსლიმებმა მას მიანიჭეს წოდება ბუხარო-ო-შარიფ, ანუ „დიდებული ბუხარა“ (Ibbotson: ნანახია 23.12.2024)
- ¹¹ XIV საუკუნეში ფლამანდიელი ფეიქრების მანჩესტერში გადასახლების შემდეგ, ინგლისის ჩრდილო-დასავლეთში მდებარე ეს ქალაქი შალისა და სელის ქსოვილების წარმოება-ვაჭრობის ცენტრი გახდა.
- ¹² ავტორი გულისხმობს 1867 წლის აპრილ-ნოემბერში პარიზში ჩატარებულ მსოფლიო გამოფენას, რომელზეც წარმოდგენილი იყო მრეწველობის, სოფლის მეურნეობისა და ხელოვნების ნიმუშები.
- ¹³ ბავარიის ქალაქ ნიურნბერგში სათამაშოების დამზადების ტრადიცია სათავეს შუა საუკუნეებიდან იღებს.
- ¹⁴ ლათინური გამოთქმა: „Claudite jam rivos, pueri; sat prata biberunt“ – „ბიჭებო, დახურეთ სარწყავი არხები, მდელოები საკმარისად მოირწყო“. ამ ფრაზის მეორე ნახევარი („sat prata biberunt“) ხშირად მოყვანილია მნიშვნელობით „დასრულების დროა“.

დამოწმებანი

ასფელდი 1827: Asfeld, d'L.-T. Haslam-Ghérai, sultan de Crimée, en: Voyages et souvenirs du duc de Richelieu, président du conseil des ministres, où l'on a mêlé plusieurs fragmens des Mémoires inédits de cet homme célèbre. Deuxième édition. Paris, Périsier, 29.

ბელი: Bell, Georges. https://fr.wikipedia.org/wiki/Georges_Bell. (ნანახია: 14.08.2020).

ბელი 1868: Bell, Georges. “Dix jours a Tiflis. L'illustration Journal Universel”. 5 septembre.

ბელი 1868: Bell, Georges. “Dix jours a Tiflis. L'illustration Journal Universel”. 12 septembre.

იბოტსონი: Ibbotson, Sophie. Bukhārā-ye Sharīf and the Holy Sites of Uzbekistan <https://www.baytalfann.com/post/bukh%C4%81r%C4%81-ye-shar%C4%ABf-and-the-holy-sites-of-uzbekistansophie-ibbotson> (ნანახია 23.12.2024).

თოფჩიშვილი, გვიმრაძე 2017: რ. თოფჩიშვილი, თ. გვიმრაძე. ეთნოლოგიური თბილისი: თბილისელთა ტრადიციული ყოფა დაკულტურა, თბილისი, უნივერსალი.

GEORGES BELLS REPORTS ABOUT TBILISI IN THE PAGES OF L'ILLUSTRATION JOURNAL UNIVERSEL (1868)

Irine Nachkebia

G. Tsereteli Institute of Oriental Studies

Ilia State University

irnat@hotmail.com

The writings of Europeans who travelled to Georgia for a various purposes in the 19th century contain comprehensive information about the geography, history, cities, population, trade, agriculture and other issues of the country. Travellers observed the socio-religious composition of the Tbilisi population and noted the significant variety of religious architecture in the city

On 5th and 12th September 1868, the weekly French magazine L'illustration Journal universel published two stories by the French journalist Georges Belle (1824-1889). The stories were entitled “Ten Days in Tbilisi” (Dix jours à Tiflis). The journalist stated in his first letter that his story

was based on the memoirs of a young Polish officer who participated in the Caucasian Wars. Both letters contain information regarding Tbilisi, as well as details pertaining to the religion, customs and occupations of the working people residing there. The journalist mentioned two important sights in Tbilisi. One was a mill that was floating on the Mtkvari River. The other was caravans that were arriving from the east and setting up camp on its banks. Some of the most interesting places to visit in Tbilisi were the religious buildings, such as the Tatar Mosque, Metekhi Church and the Monastery of St David. It is noteworthy that Tbilisi was a city in the region where confrontation and violence, which almost always occurred in such close proximity between people of different religions and cultures, were rare.

It is evident from the available data that in the 19th century, Tbilisi played a significant multicultural role, as people of different nationalities and religions lived together there. This was a significant characteristic of the city.

George Bell's letters are accompanied by three collages based on paintings by the famous Russian artist and writer Vasily Vasilyevich Vereshchagin (1842-1904). These depict a variety of Tbilisi residents, the clothing characteristic of the crafts and genre scenes depicted. It is noteworthy that the first letter consists of two collages, while the second letter contains a third.

ჟორჟ ბელის მიერ *L'illustration Journal Universel*-ში პირველ წერილზე დართული ვასილი ვერეშჩაგინის ნახატების მიხედვით შექმნილი კოლაჟი

ჟორჟ ბელის მიერ *L'illustration Journal Universel*-ში პირველ წერილზე დართული ვასილი ვერეშჩაგინის ნახატების მიხედვით შექმნილი კოლაჟი

ჟორჟ ბელის მიერ *L'illustration Journal Universel*-ში მეორე წერილზე დართული ვასილი ვერეშჩაგინის ნახატების მიხედვით შექმნილი კოლაჟი